

1. Inleiding.

Meer en meer (h)erkent men de rol die de taal speelt om bepaalde maatschappelijke groepen " op hun plaats te houden ". In de taal schuilen bijvoorbeeld " taalseksismen ", wat ik hier omschrijf als: taalgebruik dat bewust of onbewust mensen miskent op basis van hun geslacht. (Ik hou de omschrijving vaag omdat niet iedereen hetzelfde verstaat onder miskenning, laat staan onder het nog beladener " diskriminatie ". Ik konsentreer me bovendien op taalseksismen ten aanzien van vrouwen.)

Uit de literatuur over het onderwerp heb ik acht categorieën gehaald en bekeken in hoeverre die in de VON-informatie 10.2 van dit jaar voorkwamen (paragraaf 2). Daarna geef ik enkele aanbevelingen om seksismen te vermijden (paragraaf 3). Ik heb daarmee twee doelstellingen. Ten eerste, laten zien hoe makkelijk seksismen in ons taalgebruik binnensluipen. Ten tweede, een analytisch modelletje geven waarmee je zelf in de eigen praktijk aan de slag kunt.

De soorten seksismen die ik bekeken heb zijn de volgende:

1. Onzichtbaarheid van de vrouw. Het lijkt of vrouwen niet bestaan
 - a. als in een beschrijving die zowel op mannen als vrouwen betrekking heeft, uitsluitend de mannelijke term voorkomt (de leraar)
 - b. als naar een woord dat zowel mannen als vrouwen aanduidt, uitsluitend met het mannelijk voornaamwoord wordt verwezen (de mens, hij/zijn).
2. Benoemen van de vrouw alleen in haar (afhankelijkheids)relatie tot een man (de vrouw van de directeur).
3. Toevoeging van gegevens die niets met de functie te maken hebben, maar alleen met de traditionele rol (de rechter, mevrouw x, moeder van drie kinderen).
4. Tussen haakjes plaatsen van vrouwelijke woordvormen (student(e)).
5. Niet-alfabetische opsommingen met het mannelijk eksemplaar voorop (vader en moeder, zoon en dochter).
6. Stereotiepe uitdrukkingen of beschrijvingen die een traditioneel oordeel over een bepaald geslacht weerspiegelen (vrouwenlogika, manhaftigheid) of mannen en vrouwen in stereotiepe rolpatronen (het jongetje dat agent wordt en het meisje verpleegster).
7. Kleinerende uitdrukkingen (grietje, blondje).
8. Verschillende manieren van verwijzen naar mannen tegenover vrouwen (de heer De Groot vs. Magriet Jans) maar ook tussen mannen c.q. vrouwen onderling in een zelfde positie (de ene vrouw heet mevrouw, de andere niet).

Ik ben er me van bewust dat niet alle seksismen even ernstig zijn of even makkelijk vermeden kunnen worden. (Ik kom daar in de aanbevelingen op terug.) Ook kunnen seksismen - met name de categorieën 6, 7 en 8 - zowel mannen als vrouwen miskennen. Maar dat veel vrouwen (en mannen) zich gekwetst voelen door seksismen is een feit. Als we daar zelf iets aan kunnen veranderen, dan moeten we dat doen.

2. VON-informatie jaargang 10, aflevering 2, 1980.

Deze aflevering van de VON-informatie is blijkbaar uitsluitend op mannen in het onderwijs gericht en gaat er van uit dat alleen mannen aan het onderwijs deelnemen, getuige de (48) gevallen van categorie 1 (onzichtbaarheid van de vrouw) die er in voorkomen. Ik geef van elk voorbeeld slechts één vindplaats. (De meeste zitten in het artikel over praten en luisteren.) Tot categorie 1 a horen:

" student " (binnenkant schutblad), " schrijver met naam " (idem), " de lezer " (p. 2), " leerling " (p. 2), " leraren " (p. 2), " marktkramer " (p. 2), " de leraar " (p. 3), " wiens belangen " (p. 4), " de deelnemers " (p. 4), " de sprekers " (p. 4), " gast-arbeiders " (p. 8), " de vinder " (p. 9), " literatuurleraar " (p. 17). En de " verantwoordelijke uitgever " van ons blad blijkt een vrouw te zijn (voorpagina).

Verwijzingen met een mannelijk voornaamwoord naar een woord dat sekse-neutraal is (categorie 1 b), zijn ook makkelijk te vinden: " de leerling ook laten merken wat hij allemaal WEL kan " (p. 3), " iemand spreekt dialect ... dan kan hij toch nog een 7 halen " (p. 3), " waarom iemand ongeïnteresseerd een spreekbeurt aframmelt over een onderwerp dat hem helemaal niet ligt " (p. 5), " Wie weet wat hij wil behandelen " (p. 6), " een leerling ... hem ... hij " (p. 6), " als een luisteraar non-verbaal (door zijn houding) duidelijk maakt dat hij " (p. 6).

Ten zo goed als uitsluitend mannelijk wereldje dus, waarin slechts tweemaal door " hij/zij " wordt aangegeven dat er ook wel eens vrouwen aan meedoen.

Op de binnenkant van het schutblad wordt naar de " Naam (meisjesnaam)" gevraagd en naar de " naam van de echtgenoot ". Zulk een benoemen van vrouwen in hun relatie tot een man (categorie 2) is tegelijk een voorbeeld van een verschillende manier van verwijzen naar mannen tegenover vrouwen (categorie 8), omdat het bij mannen niet wordt gevraagd. De redactie bezondigt zich daar nog een keertje aan, op de binnenkant van het achterste schutblad, met " Jeanne Roger - Meylemans ". Bij mij rijst ook de vraag of de " vrouwelijke volgelingen " (p. 19) van Johan Heene en Roger Roger niet tot categorie 8 horen. Nergens is er immers sprake van mannelijke volgelingen. (Nog een geval van verschillende - zij het niet seksistische - verwijzingen: waarom spreekt de redactie ons de ene keer met " je " en de andere keer met " u " aan?)

Kategorieën 3, 5 en 7 komen niet voor, categorie 4 vier keer: " Een Belgische re .acteur(trice) " (p. 18), " kleuterleid(st)er, onderwijzer(es), regent(es) " (binnenkant laatste schutblad). Categorie 6 daarentegen is weer wel frekwenter en vooral in de voorbeelden die de artikelen geven. Nergens duikt een vrouw op in de taalgebruikssituaties, en mannen worden in stereotiepe rollen opgevoerd: " een deftige heer " (p. 6), machtsverhoudingen tussen " jonge kerel - agent " en " keurige heer - agent " (p. 6), " een politieagent tegenover wie je je onzeker voelt " (p. 7), " een onnozelaar " (p. 8), " gesprek met veldwachter " (p. 9) en " de verkeersagent " (p. 9). Mannen zijn of heren of beren en vrouwen bestaan niet.

Misschien overdrijf ik, en heb ik met sommige voorbeelden spijkers op laag water gezocht. Maar toch is het goed na te gaan hoe je een aantal van de seksismen kunt vermijden.

3. Aanbevelingen.

Het is niet mogelijk nu al definitieve aanbevelingen ter vermindering van taalseksismen te formuleren. Ten eerste, omdat je sommige seksismen niet kunt vermijden als er geen verandering in de maatschappij of in de wetgeving optreedt. Het is bijvoorbeeld niet helemaal onbegrijpelijk dat een administratie alleen bij gehuwde vrouwen naar de naam van iemand anders, i.c. de man vraagt. Vrouwen hebben dan al wel pas het recht gekregen om of hun eigen naam te behouden of die van hun man aan te nemen maar toch blijven ze in dat opzicht onderscheiden van de man die alleen zijn eigen naam behoudt. Dit probleem kan maar op twee manieren opgelost

worden. Zowel mannen als vrouwen behouden, ongeacht hun burgerlijke staat, in alle situaties hun eigen naam. Ofwel zowel mannen als vrouwen krijgen naar eigen keus het recht de naam van hun huwelijkspartner aan te nemen. In sommige Amerikaanse groepen is het inderdaad al gebruikelijk dat de man bij huwelijk de naam van zijn vrouw overneemt. Hoe dan ook, de VON kan een seksisme als dit niet op haar eentje doorbreken, hoewel er wel suggesties dienaangaande mogelijk zijn (zie aanbeveling 7).

Even moeilijk is het bij seksismen waarbij veranderingen zo tegen bestaande taalregels indruisen, dat ze tot lachwekkende en daardoor averechtse resultaten leiden. Een voorstel om naar het woord mens te verwijzen met een combinatie van haar en zijn, zoals hijn of zaar, zal het mijns inziens niet ver schoppen.

Andere seksismen kun je wel vermijden. Enkele aanbevelingen daarvoor zijn:

Aanbeveling 1. Gebruik zoveel mogelijk sekse-neutrale termen wanneer zowel mannen als vrouwen bedoeld zijn, bijvoorbeeld leerkracht (zoals in sommige artikelen al gebruikelijk), verpleegkundige, schölier, directie. Een kenmerk van zulke woorden is dat je er met hij/hem én met zij/haar naar kunt verwijzen. Een steun hierbij geeft het " Groene Boekje " dat bij deze woorden een van de volgende aanduidingen zet: " v. (m) ", " m. (v.) " of " m. v. ". (Een onfeilbare gids is ook dit weer niet, omdat de taal zich voortdurend aanpast. Naar minister bijvoorbeeld, hoewel volgens het boekje uitsluitend een m.-woord, kun je tegenwoordig met hij én zij verwijzen. Misschien heeft een soortgelijke verandering zich ook al doorgezet bij docent en kursist.)

Ook bij voornaamwoorden kun je sekse-neutrale vormen gebruiken. In plaats van bijvoorbeeld " Hij die voor zijn toets zakt " kan net zo goed " Wie voor de toets zakt ".

Bestaat er geen sekse-neutrale term, dan zijn er nog een aantal uitwijk-mogelijkheden.

Aanbeveling 2. Laat een sekse-gebonden term weg. " De laatste van de drie middagen werd er gewerkt aan ", is even duidelijk als " De laatste van de drie middagen werd er door de deelnemers gewerkt aan " (p. 9).

Aanbeveling 3. Gebruik sekse-neutrale meervouden. Sommige woorden zijn in het enkelvoud wel sekse-bepaald, bijvoorbeeld leerling/leerlinge, maar in het meervoud niet: leerlingen. (Dit geldt ook voor termen die individuen aanduiden: directeur/direktirce tegen hun kollektief: directie.)

Bij de eerste en derde strategie neutraliseer je een eventueel sekseonderscheid, bij de tweede strategie ontken je het. Als dat niet mogelijk is, dan kun je het bestaan van twee geslachten als volgt weergeven:

Aanbeveling 4. Gebruik twee termen in plaats van een: leraar en lerares. Dit geldt ook voor verwijzingen door middel van voornaamwoorden: hij/ zij en haar/zijn.

Aanbeveling 5. Gebruik toch maar haakjes (hoewel het volgens sommigen ook een vorm van seksisme is, en daarom in de categorieën opgenomen), maar gebruik ze konsekwent in die zin, dat je ze plaatst rond die letters die een uitbreiding zijn ten opzichte van het andere woord. Dus student(e) en leerling(e), maar ook lera(a)r(es) en echtgeno(o)t(e).

Beide laatste aanbevelingen hebben zo hun nadelen. Strategie 4 leidt tot omslachtige tekstuitbreidingen, strategie 5 leidt tot een lelijke typografie en ze is soms onmogelijk, bijvoorbeeld sekretaris en sekretaresse. Maar wellicht wegen deze nadelen toch niet op tegen de miskenning die anders kan ontstaan. (Er zijn voor beide aanbevelingen ook alternatieven denkbaar, bijvoorbeeld, in alfabetische volgorde: leraar/lerares, sekretaresse/sekretaris of student/e, lera/a/r/es en sekretar/e/i/s/se.)

De volgende twee aanbevelingen zijn in dit verband makkelijker:

Aanbeveling 6. Hanteer in sommigen en konsekwente alfabetische volgorde. Bijvoorbeeld haar, hem; jongens en meisjes; moeder en vader.

Aanbeveling 7. Noem iedereen en noem iedereen overal hetzelfde. Dus noem in voorbeelden mannen en vrouwen, jongens en meisjes. En vermijd, wat in sommige scholen nogal eens voorkomt, dat vrouwen aangeduid worden met " Mevr. Jansen " en mannen met " L. Jansen ". Geef beide geslachten óf een aanspreekvorm (Dhr, Mej, Mevr), de titel(s) (als de betrokkene die heeft en daar op staat) en (voor)naam, óf alleen (titel) (voor)naam. Het probleem van de gehuwde vrouwen in het inlichtingenblad, zou met deze aanwijzing zo opgelost kunnen worden: vraag ten eerste naar de eigen naam (bij mannen én vrouwen) en ten tweede naar de naam van de (eventuele) huwelijkspartner (bij mannen én vrouwen). Dus:

EIGEN NAAM:

GEHUWD MET:

4. Konklusie.

Zelfs in de VON-informatie komen seksismen voor, vooral seksismen die de vrouw onzichtbaar maken (categorie 1). De aanbevelingen zijn daar dan ook vooral op gericht. Andere seksismen komen, gelukkig, slechts sporadisch voor en de aanbeveling in dat verband is makkelijk: let erop en vermijd ze. Wel geloof ik dat deze seksismen niet bewust gebruikt worden. Maar het overzicht bewijst hoe makkelijk men over zulke zaken heen schrijft. Daarom hoop ik minstens tot een bewustwording van de problematiek bijgedragen te hebben. Bewustwording is een eerste, noodzakelijke maar niet voldoende stap tot verandering.

Het analyse-modelletje is ook bruikbaar in je eigen praktijk. Je kunt er met je leerlingen allerlei soorten teksten mee doorlichten, zoals kranten tijdschriften, reclame. Dat zal ook voor hen nuttig zijn om zich van het probleem bewust te worden. Maar op je school dwarrelen nogheel wat andere teksten rond: ministriële oekazen, leerplannen, reglementen, schrijven aan ouders enz.... Als je ook die teksten eens onder de loep van het seksisme bekijkt (dat kan best een aardig projekt Nederlands worden) dan zou je wel eens erg verbaasd over de resultaten kunnen zijn. Zelf heb ik, samen met H. Lavrijsen en G. van der Wouw wat officiële geschriften uit onze school doorgevlooid. En hoewel dat een gemengde school is die leerkrachten opleidt, komen de vrouwen er maar bekaaid af. Tenslotte is het ook belangrijk aandacht te besteden aan seksismen in de schoolboeken die je gebruikt, want dat het daarin met de positie van meisjes en vrouwen maar lamentabel gesteld is, heeft D. Brouwer in Moer onlangs wel duidelijk gemaakt. Dat het zelfs voor auteurs in de VON-informatie moeilijk is om bestaande patronen te doorbreken is wel gebleken uit de voorbeelden van categorie 6. Lukt je dat zelf al wel, dan is het de moeite waard om met leraren en lerareessen van andere vakken hun lesteksten kritisch op taalseksismen te bekijken. We hebben nog een lange weg voor de boeg.

Wat (nederlandstalige) literatuur:

- A. Boeren e.a., " Kranten maken de vrouw te vaak 'onzichtbaar' ",
NRC/Handelsblad 18 april 1979.
- N. Both e.a., " Seksismen in Van Dale ", Moer 80.1: 2-7
- D. Brouwer e.a., " Vrouwentaal en mannenpraat. " Van Gennep, Amsterdam,
1978.
- D. Brouwer, " Lariekoek over kletskoppen ", Onze Taal 48.5, 1979: 30-31
- D. Brouwer, " Seksisme in schoolboeken Nederlands: Marie blijft breien " Moer 80.2: 32-36
- J. van de Horst. " Vrouwentaal & mannenpraat ", Onze Taal 48.5, 1979: 29-30
- F. Jansen, " Het vrouwelijke verkleinwoord en de sociolinguïstiek ",
Nieuwe Taalgids 72.6: 479-487.
- A. Romein-Verschoor, " Over taal en seks, seksisme en emancipatie ",
De Gids 138.1/2, 1975: 3-29
- A. Romein-Verschoor, " Seksisme en taal ", Opzij, februari 1978: 24-5
- M. Straver, " De vrouw in de mannentaal gevangen. ", Purmerend, 1975.

Mark Baeyens.

Tweedekansonderwijs Antwerpen : Tweede Oproep!!

Dit is een oproep voor licentiaten, regenten (voornamelijk aardrijkskunde en geschiedenis), die op vrijwillige basis willen meewerken aan Tweedekansonderwijs te Antwerpen.

Wie wil en kan een 4-tal daguren per week vrijmaken om een kleine groep volwassenen te begeleiden volgens een vernieuwde pedagogische aanpak. Daar komt nog 1 vergadering om de 14 dagen bij.

Tweedekansonderwijs wil volwassen uit kansarme groepen helpen bij het behalen van een diploma (lager - of hoger middelbaar, of hoger onderwijs) via middenjury; alsook een kans geven om hun algemene vorming te kunnen verruimen. Bij de start waren er een vijftigtal deelnemers, hoofdzakelijk vrouwen.

Wie wil meewerken, kan zich opgeven bij Mattie De Rijck
p/a Elcker-Ik
Consciencestraat 46,
2000 Antwerpen
tel. (031)39.38.68